

Півторак, П.: Українці: звідки ми і наша мова. Наукова думка, Київ 1993, 200 стр.

Вихід у світ книжки доктора філології, професора Григорія Півторака "Українці: звідки ми і наша мова" дуже своєчасний: у нинішню добу відродження української державності зростає інтерес суспільства до витоків свого народу і його мови. Ще донедавна офіційні ідеологи настійно рекомендували починати історію української держави, а отже, й розквіт української мови та культури від жовтня 1917 року або в кращому випадку шукати її витоків у спадщині Київської Русі - "колиці трьох братніх східнослов'янських народів", тобто не раніше XIV-XV ст. Нині, після звільнення гуманітарних наук від ідеологічних кайданів, численні аматори української старовини почали впадати в іншу крайність і стали шукати "колицю українців" у стародавньому світі, серйозно вважаючи українську мову праматір'ю не тільки всіх слов'янських, але й індоєвропейських мов. Прикро, що такі фантазії знаходять підтримку на державному рівні. Наприклад, офіційний рупор Міністерства освіти України газета "Освіта" у серпні минулого року цілком серйозно радила учителям, щоб ті переконували своїх учнів у тому, що українська мова старша за давньогрецьку. Такі "відкриття" нічого, крім шкоди для престижу української науки в цивілізованому світі, дати не можуть. Відповіддю на подібні псевдонаукові сентенції і орієнтиром для неупередженого читача, без сумніву, стане рецензована книжка Г. Півторака. Її наукова вартість полягає насамперед у тому, що автор - історик і філолог за фахом - використав джерельну базу, апробовані й надійні методи дослідження та свідчення

багатьох наук - історії, археології, антропології, діалектології, порівняльно-історичної лінгвістики тощо - і на цій основі зробив спробу відтворити основні етапи формування й розвитку протоукраїнських діалектів у тісному зв'язку з історією народу. Це дало плідні результати. Вчений звертає увагу читача на необхідність розмежування підходів у питанні походження української літературної мови та історії народно-діалектного мовлення, вказуючи на наявність як фактичного матеріалу для цього, так і теоретичних розробок дослідників-суспільствознавців.

Робота складається з двох частин: 1) Стародавні історичні процеси на землях сучасної України і формування протоукраїнської етномовної території (с. 8-134) та 2) Джерела української літературної мови (с. 135-174).

Перша частина, що цілком природно, переважає за об'ємом другу, тому що навіть простий перелік питань, у які Г. Півторак заглиблює читача, свідчить про багатоаспектність порушеної проблеми. Ґрунтовне осмислення доробку, зробленого попередніми поколіннями вчених (П. Г. Житецький, О. О. Потебня, О. І. Соболевський, О. С. Шахматов, Т. Лер-Сплавинський, А. Ю. Кримський, Л. А. Булаховський, Ф. П. Філін, М. А. Жовтоброх та ін.), намагання об'єктивно, неупереджено донести до читача дискусійні моменти (І. І. Срезневський, М. П. Погодін, М. О. Максимович, О. О. Котляревський, М. І. Костомаров, О. І. Соболевський, П. Г. Житецький, А. Ю. Кримський), щире прагнення ознайомити широку громадськість з досяг-

неннями сучасних дослідників (Б. В. Горнунг, М. Я. Грінблат, О. М. Трубочов, В. М. Русанівський, Г. О. Хабургаев, котрі широко залучають до етно- та глотогенетичного аналізу археологічні, етнографічні дані та свідчення інших наук) справляє гарне враження, викликає повагу до зробленого автором, який цілком слушно не лише зауважує, а й керується у своєму викладі тезою про те, що замість традиційного питання "як було?" слід відповідати на питання "чому так було?"

Автор по-новому розв'язує питання про так звану давньоруську народність, вважаючи її фікцією, підкреслює важливу роль полян не тільки в етнології українців, але й поляків, оригінально змальовує діалектну ситуацію на Русі після розпаду Давньоруської держави, тощо.

У другій частині монографії автор висвітлює загальновідоме питання виникнення писемності у східних слов'ян під іншим кутом зору, ніж це робилось раніше, а саме: чому слов'янська писемність, яка сформувалась на південнослов'янській основі, легко прижилася й на східнослов'янських землях і швидко стала органічною частиною давньоруської культури? (с. 135). Цілком логічним є й наступне питання: чи була Русь абсолютно неписьменною аж до розповсюдження християнства на східнослов'янських землях і прийняття його як державної релігії в кінці X ст. після чого тут поширилася література й писемність на основі кириличного алфавіту, чи у східних слов'ян ще до цього існувала якась система запису усного мовлення, міжплемінних та інших договорів і т. п. (с. 136).

Відомо, що на деякі з цих питань різні дослідники (М. К. Нікольський, І. І. Срезневський, В. Міллер, В. І.

Ламанський, В. М. Істрін, С. П. Обнорський, Л. В. Щерба, А. М. Селишев, Б. О. Ларін та ін.) давали суперечливі відповіді. Цілком слушно зазначає автор монографії, що "і прихильникам, і супротивникам ідеї дохристиянського походження писемності у східних слов'ян не вдалося переконати один одного, безперечно, через брак неспростовних аргументів, що, очевидно, потребує розширення напрямків їх пошуків" (с. 139), які мають бути спрямовані на поглиблений і всебічний аналіз історії мови у тісному зв'язку з історією народу.

Джерелами становлення руської писемної літературної мови автор називає усне народне (розмовне) мовлення, своєрідну мову фольклору, суспільно-політичну практику, яка стимулювала і зрештою витворила усно-літературні койне та дружинний епос. Значна увага дослідником приділена питанням прийняття християнства, його впливу на розвиток освіти й культури в Україні-Русі, формування оригінальної руської літератури, становленню та періодизації руської писемно-літературної мови" (с. 153-161). Останні розділи другої частини знайомлять читача з мовою творів юридично-ділової руської писемності, мовою руських літописів та особливостями мови світсько-художньої літератури.

Висновки автора та зібраний ним багатющий науковий апарат у кінці книжки, сподіваюсь, додадуть творчої наснаги не тільки дослідникам-початківцям, а й надихатимуть усіх, хто цікавиться порушеними проблемами глибше.

Разом з тим, у рецензованій монографії хотілося б знайти відповіді й на деякі інші актуальні питання, що виникають останнім часом серед amatorів нашої давньої писемності. Зокре-

ма, аналізуючи історичні джерела наших знань про далеке минуле, варто було б зупинитися на історії так званої "Влесової книги", інтерес до якої час від часу спалахує серед науковців і дилетантів, і дати їй свою оцінку, бо хоч більшість слов'янських учених вважає її фальшивкою, останнім часом спостерігаються настирливі спроби "реабілітувати" її і ввести в науковий обіг як достовірне джерело. Автор рецензованої монографії, очевидно, свідомо оминув і працю Михайла Красуського "Древность малороссийского языка", вперше опубліковану наприкінці минулого століття в Одесі, а в наш час передруковану в часописі "Індо-Європа" і в перекладі українською мовою у часописі "Дніпро" (1991 р., № 10). У ній М. Красуський, зокрема, твердить, що "малоросійська мова не тільки старша від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, але й від санскриту, грецької, латинської та інших мов". Хоч наївність і недостатня компетентність М. Красуського, вся аргументація якого взята з арсеналу не лінгвістики, а так званої народної етимології з погляду сучасного рівня лінгвістичних знань самоочевидна, саме на його працю нині покликаються численні прихильники ідеї про багатотисячну

історію української мови. То ж Г. Півтораку варто було б згадати про М. Красуського та його статтю і дати їй відповідну наукову оцінку.

Хоч загальновідомо, що специфіка кожної мови поряд з фонетичними та граматичними особливостями визначається також і лексичною системою, про специфічну протоукраїнську лексику в давньоруських пам'ятках у монографії Г. Півторака сказано стисло і якось побіжно. Характеризуючи особливості південноруських (ранніх українських) діалектів на лексичному рівні, автор міг би навести значно повніший список регіональної лексики, що згодом увійшла в лексичний фонд української мови. Добре знаючи можливості Г. Півторака, можна припустити єдине - задалегідь обумовлений аркушат.

Відзначені недоліки й побажання, без сумніву, не знижують загального високого наукового рівня й практичного значення рецензованої монографії. Написана кваліфіковано, жваво, цікаво й неупереджено, вона дає відповіді на багато сучасних актуальних питань у галузі українського етно- і глотогенезу й задовольнить допитливість найширшого кола читачів, а для студентів - майбутніх істориків та філологів - вона стане настільним посібником.

Г. М. Миронова (Київ)

Nový slovník česko-polských homonym

Szatek, M., Nečas, J.: Česko-polska homonymia. Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań 1993.

Polák Marek Szatek a Čech Jiří Nečas spolu vytvořili autorskou dvojici, aby sepsali dílo, jež by obohatilo obzor lingvis-

tické literatury věnované problematice dvou geneticky příbuzných jazyků. Typickým příkladem takové dvojice jazyků jsou